

GORENJSKI PRISPEVKI K NAJSTAREJŠI GLASBENI ZGODOVINI NA SLOVENSKEM

JANEZ HÖFLER

Pri razporejanju najstarejših ohranjenih fragmentov gregorijanike na Slovenskem, pri določevanju notalnega tipa in datiranju se ponuja zanimiva ugotovitev, da izhaja razmeroma velik del te koralne zapuščine z gorenjske strani in da kaže v primeri z drugimi skupinami enotnejšo podobo. Skoraj vsi ti fragmenti so bili ohranjeni v platnicah in vezavi gorenjskih matičnih knjig in cerkvenih urbarjev, ki so sedaj zbrani in urejeni v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.¹ Žal je dolensko gradivo še vedno na terenu po župniških in bi bilo tako še neupravičeno kakšno medsebojno primerjanje in vrednotenje med gorenjskim in dolenskim področjem, vendar je ravno ta enotnejša podoba gorenjske skupine zadosten razlog, da to gradivo posebej obravnavamo. Za to govore tudi tisti primerki najstarejše glasbene umetnosti, ki sicer ne spadajo v okvir koralne glasbe, vendar prav tako izhajajo z Gorenjskega. To so trije fragmenti, ohranjeni v treh kodeksih kranjskega župnišča, ki po svoje razsvetljujejo tokove glasbenega življenja v Kranju.

Če potemtakem govorimo o prispevkih Gorenjskega k najstarejši glasbeni zgodovini na Slovenskem, imamo v mislih v prvi vrsti koralne fragmente, to je primerke najstarejše enoglasne liturgične glasbe zahodnoevropskega krščanskega obreda. Vprašanja, ki jih ta material nudi, so tip in izvor notacije, posebnosti v sanktoralu, v razvrstitvi posameznih spevov ter izvor posebnosti v himnodiji. Če ne upoštevamo predrobnih ali dvomljivih primerov, moremo obravnavane rokopise razdeliti na naslednji način:

1. XII.—XIII. stol.: ŠAL, koralni list št. 1; frančiškanski samostan Kamnik, koralni rokopis XIII. stol., nesign.; ŠAL, razni drobni listi z gorenjskih matičnih knjig in urbarjev;²
2. XIII.—XIV. stol.: ŠAL, koralni list št. 4;
3. XIV.—XV.—XVI. stol.: ŠAL, koralni listi št. 2, 6, 7, 8, 9; ŠAL 696 in 697, razni listi v platnicah matičnih knjig iz Šmartina pri Kranju, Šmartina v Tuhnjski dolini, Podbrezja, Doba in Mengša.

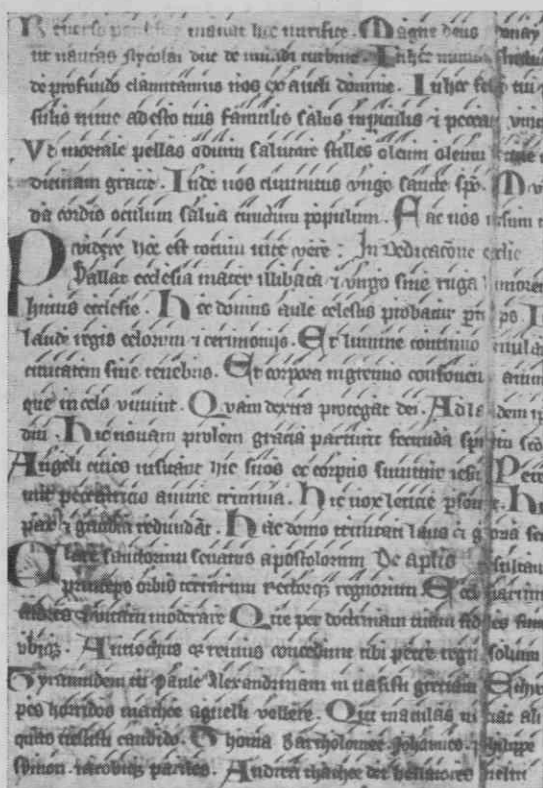
Rokopisom XV. in XVI. stol. iz ŠAL se pridružuje nekaj fragmentov, shranjenih v Mestnem arhivu v Ljubljani z mestnih računskih knjig, ki verjetno izhajajo iz same Ljubljane ali njene okolice, pa po tipu notacije in sanktoralu ne kažejo prav nobenih razlik z zgoraj navedenimi primeri. Med temi so omenbe vredni naslednji:

4. XIV.—XV. stol.: MAL, fragmenta choralia 5 in 17 (v nadaljevanju uporabljam za te primere okrajšavo fragm. chor.);

5. XV.—XVI. stol.: MAL, fragm. chor. 8, 9, 12 in 22.

Katere so skupne in najznačilnejše poteze, ki opravičujejo, da jih posebej obravnavamo v sklopu slovenske gregorijanike?

Vprašanje svetniškega dela. Ob tem problemu se je v slovenski literaturi prvi podrobno in uspešno ustavil Josip Smrekar ob obdelavi kranjskega misala ŠAL 762.³ Če povzamemo in uredimo njegove dragocene ugotovitve, potem nam ne more uiti osnovna poteza župniškega (ne samostanskega) sanktorala gorenjskega področja v srednjem veku, da je namreč zmes oglejskih in južnonemških značilnosti. K celotni podobi, ki jo daje kranjski koledar, prispeva svoje tudi koledar radovljiške matrikule iz l. 1468 iz ŠAL (nesign.) že iz časa, ko je Radovljica spadala v področje novoustanovljene ljubljanske škofije. Tako ima rekonstruirani sanktorale poleg starorimske plasti, ki je osnova vsem lokalnim svet-

Sl. 1. Kamniški rokopis, stran s sekvencama Psallat ecclesia, mater illibata in Clare sanctorum senatus apostolorum

niškimi skupinami zahodnoevropskega krščanstva, tudi posebno oglejsko in posebno južno-nemško plast. V oglejskem delu nastopajo Hillari & Taciani (16. marca), Cantiani & soc. (Cantianae & Cantianillae, 31. maja), Ahatii & soc. (22. jun.), Hermachorae & Fortunati (12. jul.). Kot posebno čaščenega srečamo sicer tudi drugod znanega sv. Vida (Viti mart., 15. jun.), radovljiški koledar ima verjetno zaradi močnejšega oglejskega vpliva kot »splendores« označene še Marci ev. (25. apr.), Comem. S. Pauli (30. jun.), Augustini ep. (28.

sau), Colomani (13. okt., Melk). Radovljiški koledar ima v primeri s kranjskim nekaj več francoskih in nemških svetnikov, zanimiva pa je označitev kot »splendores« nemških praznikov Floriani (4. maja), Gertrudis (11. avg.), Lamperti (17. sept.) in Transl. S. Rudberti (24. sept.).⁵

Omenjena gorenjska koledarja imata v primeri s salzburškim, oglejskim in s koledarji samostanskih redov nekaj posebnosti: za sv. Jurija imata obliko Georii, ki jo srečamo še v drugih fragmentih, kot »splendores« pa sta

Sl. 2. MAL. fragm. chor 8

avg.), In decollatione S. Joh. Bapt. (29. avg.), Undecim milia virginum (21. okt.) in Barbarae (4. dec.).⁴ Pri tem pa kljub nedvomni — tesni cerkvenopravni pripadnosti osrednjega slovenskega ozemlja k Ogleju v sanktoralu ne zasledimo drugih važnih oglejskih svetnikov, kot so Paulini patr. (11. jan.), Agapae, Ciconiae & Hyrene (5. mar.), Quirini ep. (4. jun.), Prothi (14. jun.). Prav tako nima še nekaj drugih manj znanih mučencev in praznikov prenosov pomembnejših oglejskih svetnikov.

V nemškem delu nastopajo mnogi svetniški prazniki, ki jih tudi oglejski koledar kljub temu, da sicer ima rahlo nemško plast, ne pozna. To so: Valentini (7. jan., Bavarsko), Erhardi (8. jan.), Rudberti (27. mar., Salzburg), Adalberti (23. apr., Češka), Gothardi (5. maja), Urbani (25. maja), Bonifatii & soc. (5. jun.), Willibaldi (7. jul.), Kyliani (8. jul.), Margaretae — na dan 12. julija (Oglej 20. jul.), Arnolfi (18. jul.), Translationis S. Rudberti (24. sept.), Maximiliani (12. okt., Pas-

označena praznika papeža Urbana (Urbani, 25. maja) in mučencev Primoža in Felicijana (Primi & Feliciani, 9. jun.), kar je verjetno prav posebnost osrednjega slovenskega ozemlja. Čaščenje Primoža in Felicijana si pač lahko razložimo z gradnjo njune cerkvice nad Kamnikom. Seveda ta svetniška shema še zdaleč ni vedno ista in se zaradi prehodnega značaja slovenskega ozemlja časovno in krajevno spreminja. V nadaljni obravnavi bomo zasledili koralne fragmente, pri katerih manjkajo kakšni važnejši svetniški prazniki iz koledarja kranjskega misala in radovljiške matrikule, nasprotno pa srečamo na gotskih freskah in v zvezi z imeni patronov raznih cerkva svetnike, ki jih naši ohranjeni koledarji ali koralni rokopisi ne poznajo. Najočitnejši takšen primer je Wolfgang, ki je zemljepisno šele severno v salzburškem koledarju. V freskah ga ima Prilešje pri Plaveh v Soški dolini, od vasi pa naj navedem Sv. Volbenka na Logu v Poljanski dolini. Wolfgangu se pridružuje freisinški Korbinijan (freske v cerkvi

na Križni gori nad Škofjo Loko). To zmedo v sanktoralu gorenjskega področja si lahko razlagamo z večjo ali manjšo pokrajinsko zavestjo posameznih nemških ustanoviteljev cerkva nasproti uradni oglejski pripadnosti, ki so favorizirali svoje domače, oglejskemu okviru tuje svetnike. Na prvem mestu so v tem pač freisinški škofje v Poljanski in Selški dolini.⁶

Vprašanje notacije. Notacija starejšega obravnavanega gradiva je delno že bila predmet posebnega sestavka.⁷ Starejši primerki XII.—XIII. stol. so v mlajšem in nekoliko preoblikovanem odvodu visoke sanktgallenske notacije, ki je tudi pri nas zastopana v nekaj primerkih iz X. in XI. stol. Ta tako imenovana srednjenemška ali južnonemška notacija brez črtovja kaže v primerjavi s švicarsko poznosanktgallensko notacijo, ki jo srečamo tudi na Slovenskem z benediktinskim fragmentom št. 3 iz ŠAL,⁸ nekoliko bolj grobe poteze, vijugaste črte, priostrene loke, v celotni podobi pa manjši smisel za razporeditev vrst besedila in nevmatičnih zapisov, ki ga nasprotno še lahko občudujemo v sanktgallenskih pa tudi engelberških rokopisih XII.—XIII. stol. Tu pa je prostor med vrstami besedila skromen, tako da je sicer za velike in grobe nevmne malo prostora in daje celotna podoba folija videz stisnjenosti in natlačenosti.

Izhodišče te vrste notacije za obravnavano ozemlje moramo iskati na Bavarskem, Salzburškem in Tirolskem, kjer se je ta tip najmočnejše ukoreninil. Pomembnejši gregorijanski spomeniki v srednjenemški oz. južnonemški notaciji so nastali ali pa jih zasledimo npr. v Braunschwiegu, Münchnu, Augsburgu, Regensburgu, Reichenavu, Salzburgu, Brixnu na južnem Tirolskem in še drugod.⁹ Zveze naših fragmentov s tem področjem verjetno pojasnjujejo na eni strani vezi s škofijami Bavarske in južne Tirolske, na drugi strani pa izvor velikih kranjskih fevdalnih rodbin. Ob vsem tem je zanimivo to, da so znani oglejski koralni spomeniki iz XIII. in XIV. stol. že v zgodnji ali zreli kvadratni notaciji,¹⁰ ki je zahodnega, romanskega izvora, in da v tem naše obravnavano ozemlje četudi kot oglejsko področje ni sledilo centru, kamor je po zgodovinskih vezah pripadalo.

Podobno kot področje južnonemške notacije in poznosanktgallenske notacije je tudi Gorenjsko vztrajalo na primitivnih oblikah teh notacij brez črt pozno v XIII. in XIV. stol., kakor to kaže fragment s kranjskega urbarja v ŠAL.¹¹ Pripomniti moramo, da je naprednejše oblike zgodnjegotske notacije na črtah XIII. stol., v kolikor seveda ne gre za uvoz,

slovensko ozemlje že poznalo.¹² Obravnavano področje pa je ta novi rombski (gotski) tip spoznalo pozno že v zrelih oblikah XIV. in XV. stol. Ta notacija zopet sledi južnonemškim in avstrijskim vzorom in po elementih izraža določeno nasprotje nizozemskim, severnonemškim in češkim tipom, ki jih poznamo npr. z važnejših rokopisov iz Maastrichta, Aachna, Fulde, Wolffenbüttla, Trierja, Bamberga, Prage, Kutne hore in od drugod.¹³ Vendar kljub visoki stopnji poenotenja in šablonizacije zrelih oblik koralne notacije v poznem srednjem veku ima rombska (gotska) notacija v primeri s kvadratno še dovolj možnosti za grafično diferenciranje elementov. Tako lahko v tej vrsti notne pisave še čutimo posebnosti posameznih rok in pisarskih krogov, kar se koristno izkaže pri urejanju tega razmeroma bogatega gradiva. Najstarejši gorenjski primerki rombske notacije segajo v XIV. stol., starejšo rahlo kurzivno obliko te notacije XIV.—XV. stol. kaže ta še fragm. chor. 5 in 17 iz MAL, ki sta delo iste roke ali pisarskega kroga in najbrž predstavljata skupno naročilo za isto cerkev. Prvi rokopis je del antifonarija, drugi del graduala-kiriala, ki je zaradi pomembnosti med vrstami liturgičnih knjig večjega formata. Klasični in najimunitnejši primer rombske notacije predstavlja kranjski antifonarij v dveh delih iz ŠAL, delo odlično izšolane roke pisca Johannes s pristavkom von Werd de Augusta (Augsburg), ki se je podpisal na koncu zimskega dela (fol. 268'). Gotovo moramo v tej smeri iskati izvor tega med našimi rokopisi osrednjega in najlepšega primera rombske notacije. Kranjskemu antifonariju se v tem začuda tesno približuje dvojni list fragm. chor. 8 iz MAL. Drugi fragmenti iz Nadškofijskega in ljubljanskega Mestnega arhiva kažejo provincialnejše poteze in posebno mlajši predstavljajo že siromašnejše primere, ki nakazujejo nazadujoč razvoj koralnega rokopisja v poznejših stoletjih.

Vsebinska. Primerjava oglejskih koralnih rokopisov in tiskov z rimskimi in nemškimi pokaže, da oglejski obred spada v bistvu v isti strogi gregorijanski okvir in se tako ločuje od milanskega (ambrozijanskega). Starejša in novejša historična raziskovanja so potrdila, da je Oglej ostal ves čas izoblikovanja svojega obreda od V. do IX. stol. v stiku na eni strani z Rimom, na drugi strani z Alkuinovim krogom, ki je podpiral Rim in prizadevanja Karla Velikega po poenotenju krščanskega obreda v zahodni Evropi in po izkoreninjenju starih obredov, predvsem v Franciji (galikanskega), v Španiji (mozarabskega) in v Milanški diecezi (ambrozijanskega).¹⁴ Ta prizadevanja se seveda takoj in v polni meri niso

posrečila, kljub temu pa je Oglej vsaj v tistem delu liturgije, ki je zanimiv z muzikološkega stališča (spevi spremenljivega in stalnega dela mašnega obreda, pevski del kanoničnih ur), popolnoma sledil rimsko-nemškemu gregorijanskemu okviru. Tako seveda v obravnavanih gorenjskih koralnih fragmentih ne moremo pričakovati kakšnih pomembnejših odklonov od rimsko-nemške sheme. Najlabilnejši del pevskega deleža obredja ostaja v redki zamenjavi posameznih spevov, v izoblikovanju spevov za praznike, sprejete po IX. stol., predvsem pa v himnodiji, to je v sosledju najmlajškega dela mašnega proprija, v sekvenciariju in v himnih kanoničnih ur.

V zamenjavi posameznih spevov obravnavani fragmenti niso dosledni in vse kaže, da drobne razlike v mašnem propriju in kanoničnih urah nimajo pomena za določevanje pripadnosti fragmentov. Razlik je največ v alelujinih spevih, posebno za nedelje po binokostih, kar se ujema z mislimi o postgregorijanskem izvoru alelujinega verza,¹⁵ v ostalem pa v propriju za manjše praznike, ki zajemajo speve iz skupnih maš (za mučence, za spoznavalce, ipd.). Nazanimivejše vprašanje o vsebini gorenjske gregorijanike je sosledje sekvenc, katerih osnovni vir ostaja kranjski misal ŠAL 762. Josip Smrekar se je v obravnavi tega misala dotaknil tudi sekvenciarija in pokazal, da gre pri tem bolj ali manj dosleden prevzem oglejskega.¹⁶ Za primerjavo seveda niso dovolj le tiskani misali XVI. stol. in da bi bilo za to nujno potrebno primerjati vsaj znana starejša rokopisa sekvenc iz Gorice in Vidma,¹⁷ vendar pa kažejo gorenjski rokopisi v tem določeno enotnost. V gorenjski sekvenci repertorij moremo vključiti razen sekvenc omenjenega nenotiranega misala, ki mu žal manjka dober mesec za praznikom apostola Jerneja, še nekaj dragocenih virov starejšega nastanka: kamniški rokopis, koralni list št. 1 iz ŠAL, ki ima sicer prav tako kot misal le besedila,¹⁸ ter nekaj fragmentov iz XIV. in XV. stol.¹⁹ V primerjavi z meni dostopnima repertorijama zagrebskega in južnonemškega področja²⁰ ima gorenjski oz. oglejski sekvenciarij razmeroma samostojen položaj. Z obema ima nekoliko manj kot polovico skupnih sekvenc in se tako loči na eni strani od južnonemškega in na drugi od zagrebskega, tako da lahko po sekvenciariju kakšnega našega fragmenta z večjo gotovostjo sklepamo na njegovo oglejsko (ali domačo) ali tujo pripadnost oz. na njegov župnijski ali redovni izvor. Gorenjski sekvenci repertorij se v manj kot četrtini sekvenc ne ujema z oglejskim, na labilnih mestih pa vendarle kaže navadno večji ali manjši naslon na oglejski

izvor. Oglejski in gorenjski sekvenciarij v splošnem črpata iz nemškega repertorija z znanimi avtorji, kot so Notker Balbulus, Godeschalcus, Ekehard, Wippo in drugi. Stik s francoskim repertorijem pomeni mlajši avtor Adam iz St. Victoira.

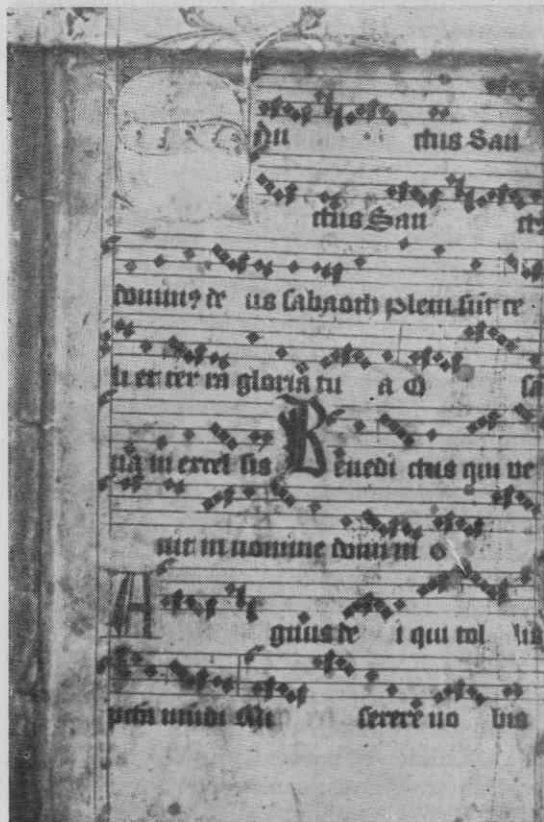
Himnarija, ki predstavlja s sekvencami in tropi vred celotno področje himnodije, v samostojnem rokopisu žal ni znanega. V koralni zapuščini v MAL, fragm. chor. 7, so ohranjeni trije listi z začetka kakšnega antifonarija-breviarija s psalmi in himni, vendar je tu himnični del splošno znan in neizrazit. Edini v celoti ohranjen znan himnarij je pleterski ms. 21 v NUK v kvadratni notaciji. Kranjski antifonarij navaja himne, kot je bilo običajno, le s prvo vrstico in tako muzikološka obravnava tega dela himnodije ni mogoča. Nekaj besed pa bo na drugi strani vendarle mogoče zapisati o najzanimivejših liturgičnih pesniško-glasbenih oblikah srednjega veka, o tropih, ki jih vsebuje kranjski antifonarij. Glede melodične zgradbe posameznih spevov, ki jih vsebujejo obravnavani rokopisi, moremo ugotoviti, da se podobno kot oglejski v bistvu ne ločijo od rimsko-nemškega gregorijanskega okvira. Presenetljiva in važna skupna poteza tiste gregorijanike, ki že uporablja črtovno notacijo in je s tem melodično nedvoumno zapisana, je bolj ali manj dosledno nakazovanje germanskih (nemških) melodičnih posebnosti, ki so v muzikološki literaturi znane z nekaj pomembnih srednjeveških koralnih rokopisov, shranjenih v Gradcu (Cod. 807 Univerzitetne knjižnice, XII. stol.), Berlinu (Cod. 664, ok. 1. 1200), Leipzigu (gradual Tomaževe cerkve, XIII.—XIV. stol.), še niso bile predmet obsežnejše študije.²¹ Te melodične posebnosti so v povišanju, redko tudi znižanju posameznih tonov v rednih posebnih položajih, ki so odvisni od tonalitete ali tonskega zaporedja. Vprašanje sega torej v bistvo tonalitete gregorijanskega koralala in zahteva posebnega obravnavanja, v sedanjem okviru pa nam gradivo nudi nekaj posameznih ugotovitev. V prvi vrsti je to, kar je sicer že samo po sebi razumljivo, da je romanska (uradna) verzija prihajala na slovensko ozemlje z zahodne smeri in da je bila v zvezi s kvadratno notacijo (ms. 22 v NUK, MAL, fragm. chor. 21 in 23, ŠAL št. 10, kodeksi 6771-2-3 v knjižnici frančiškanskega samostana v Ljubljani). Najzgodnejši znani primer pri nas, ki vseskozi kaže nemške poteze, je (češko-cistercijski?) rokopis v MAL, fragm. chor. 2 (prva polovica XIII. stol.), medtem ko, nasprotno, temu rokopisu sorodni (avstrijsko-cistercijski?) gradualni rokopis iz DAS, Coll. I/1 (druga polovica XII. stol.) teh potez ne kaže. Vsa obravna-

vana koralna zapuščina gorenjskega izvora v notaciji s črtami pripada germanski (nemški) redakciji gregorijanskega korala in postavlja vprašanje, ali ni bila ta redakcija kot na drugi strani rombska (gotška) notacija v osrednji Sloveniji vendarle domači način zapisovanja in poustvarjanja gregorijanskega korala.

Važnejši spomeniki: Kamniški rokopis (knjižnica frančiškanskega samostana v Kamniku, 12 folijev graduala-sekvenciarija, fol. 27—30'; 42—43'; 46—47'; štirje foliji nesignirani; i—iv'), zgodnjegotška knjižna minuskula, južnonemška notacija brez črtovja, prva polovica XIII. stol. (pred kanonizacijo Elizabete Türinške l. 1235?). Fol. 27—30': temporale, konec proprija za veliki četrtek, celoten za veliki petek (od tractusov Domine auidi auditum in Eripe me domine) do Ad fontem: Rex sanctorum angelorum in tractusa Cantemus domino za veliko soboto. Obredni spevi slede besedno in melodično oglejskemu mislu Missale iuxta ritum Alme aquileyensis ecclesie... 1517 (v nadaljnjem besedilu MA), le da na nekaterih mestih MA nima medverzij. Fol. 42-43': sanktorale: Petri & Pauli, In comm. S. Pauli, Processi & Marciiani, VII fratrum, Praxedis, Apollinaris, In vig. & die S. Jacobi, Simplicii & Faustini, Abdon & Sennen, Stephani p., Oswaldi, Sixti & Felicissimi, Afrae & Donati, Cyriaci, In vig. & die S. Laurentii. Fol. 46-47': sanktorale: Michaelis, Jeronimi, Undecim milia virginum, Lucae, In vig. & die Simonis & Judae, In vig. & die Omnium sanctorum, IV coronatorum, Theodori, Mennae, Martini ep., Caeciliae, Clementis, Crisogoni, In vig. & die S. Andreae; temporale: De S. Trinitate, Corporis Christi, Dominica I, Dominica II post Penthecosten. Fol. i—iv.: sekvenciarij (v primerjavi s kranjskim misalom ŠAL 762, v nadaljnjem besedilu KM in MA): drugi del sekvence za praznik sv. Miklavža (Laude christo, KM 203; MA ima na tem mestu, fol. 149', sekvenco Congaudentes exultemus), za posvetitev cerkve (Psallat ecclesia, KM 192', MA 204), za apostole (Clare sanctorum, KM 267', MA 189), za evangeliste (Plausu chorus letabundo, KM 269', MA 189), za mučence prvič (Agone triumphali, KM 274', MA 192'), drugič (O beata beatorum martyrum sollempnia, KM 274, MA 192'), za spoznavavce (O confessor christi, samo besedilo brez melodije, ni niti v KM niti v MA; KM: Dilectus deo et hominibus, 286', MA: Ad laudes salvatoris, 199), za device (Exultent filie syon in rege suo, KM 291, MA 202'), za Marijine praznike prvič (Ave precclara maris stella, KM 304, MA 207), drugič (Gaude mater luminis, ni niti v KM niti v MA), tretjič (Letabundus exultet fidelis chorus, ni v KM, kranjski anti-

fonarij ŠAL 696 fol. 2, MA 209 — Ad purificationem), četrtič (Virgini Marie laudes intonent christiani, KM 303, MA 209'), petič (Stabat iuxta christi crucem, ni niti v KM niti v MA), šestič (Verbum bonum et suave, KM 304', MA 207'); kiriale za Marijine praznike: Kyrie, tropirana Gloria (KM 194, MA 98).

Kamniški rokopis ima v celotni obravnavani skupini fragmentov osrednje mesto, to zaradi bogatega deleža liturgičnega petja za veliki petek, posebno pa zaradi sekvenčnega gradiva ki je opremljeno z melodijami in je razmeroma zgodnjega porekla. Kot je bilo že v splošnem delu o sekvenciariju naznačeno, izhaja velik del sekvenciarija oglejsko-gorenjskega področja iz starejšega nemškega repertorija X. in XI. stol., za katerega so po Wagnerju²² značilne daljše melodične fraze in nepravilna in manj jasna členjenost. V obravnavanem rokopisu so to predvsem Notkerjeve in notkerjanske sekvence melodičnega tipa abbcc... mmn, torej z uvodno in zaključno vrstico. To sta Notkerjevi Psallat ecclesia²³ in Clare sanctorum²⁴, dalje Agone triumphali, Exultent filie syon, Ave precclara in Gaude mater. Druga polovica sekvenc ima mlajšo adamovsko obliko aabb... mmn: O beata beatorum, Stabat iuxta, Verbum bonum. Adamu iz

Sl. 3. MAL, fragm. chor. 12, stran kiriala s spévoma Sanctus in Agnus dei

St. Victoira sta pripisani Plausu chorus letabundo in Virgini marie laudes.²⁵ Sekvenco Letabundus exultet navajata in kamniški rokopis in kranjski antifonarij v po Wagnerju²⁶ poznosrednjeveški obliki z melizmatičnim začetkom nad (Leta) b u n (dus) in (Regem re) g u m. Če velja po P. Aubryju, da najstarejši znani rokopis Adamovih (in adamovskih) sekvenc izhaja šele iz srede XIII. stol.,²⁷ potem pač ima v tem naš kamniški rokopis glede na svoj zgodnejši nastanek in še primitivni tip notacije zanimivo dokumentarno vrednost in bi bilo treba Adamovo avtorstvo obeh omenjenih sekvenc nanovo preveriti. Razen sekvenc ima še en primer posebnih srednjeveških glasbeno-poetičnih tvorb, tropirano glorio za Marijine praznike z vrivki Spiritus et alme orphanorum paraclite, Primogenitus Maria virginis matris, Ad Marie gloriam, itd. Po objavljenih primerkih sodeč je bil ta trop po velikem delu Evrope zelo priljubljen in ni nikakor samo posebnost oglejskega misala. Wagner ga navaja po nekem češkem rokopisu XIV. stol. iz NUK v Pragi,²⁸ znane so tudi večglasne obdelave iz XV. in XVI. stol.,²⁹ čeprav na drugi strani v Marijinih mašah ni bil nezogiben.³⁰

M A L, fragm. chor. 5; (26 nesign. folijev antifonarija, gotška knjižna minuskula, rombska notacija na črtovju, XIV.—XV. stol.). Temporalne: čas novega leta in sv. treh kraljev, pobinkoštni čas; sanktorale: Marijino vnebovzetje, obglavljenje Janeza Krstnika, vsi sveti, Martini ep., Elizabeth, Katherinae, Andreae, Nycolai.

Istotam, fragm. chor. 17; (9 nesign. folijev kiriala-graduala večjega formata, gotška knjižna minuskula, rombska notacija na črtovju, XIV.—XV. stol.). Skupni spevi za mučence; kirial: 5 spevov Kyrie, ena Gloria, kirial sledi Liber Usualis; sekvenciarij; del Marijine sekvence brez začetka, Salve mater salvatoris (MA 207) brez konca, Summum triumphum regis (Kristusov vnebohod, KM 147, MA 91), Rex deus dei (prva nedelja po binkošti, KM nima, MA nima). Po pisavi in po rahlo kurzivnem tipu rombske notacije pripadata oba rokopisa fragm. chor. 5 in 17 verjetno istemu naročilu za isto cerkev in predstavljata tako razmeroma vreden primerek našega koralnega rokopisja.

Istotam, fragm. chor. 12; (11 nesign. listov kiriala-graduala, gotška knjižna minuskula, rombska notacija na črtovju, XV. stol.). Kirial: več parov Kyrie-Gloria, več parov Sanctus-Agnus; sanktorale: Purificationis S. M., Blasii, Agathae, Valentini, Kathedra S. Petri, Philippi & Jacobi, Inventionis S. Crucis; In oct. S. Johannis B., Processi & Marcia-

ni, Udalrici, In oct. apostolorum, Kyliani & soc., Translationis S. Nycolai, VII. fratrum, Mariae Magd., Alexi conf., Praxedis virg.; temporale: nekaj nedelj po binkošti; sekvenciarij: Celi enarrant gloriam dei (za praznik ločitve apostolov, KM 240, MA 173), začetni del Ad celebres rex celice (za praznik sv. Mihaela, KM tega dela sanktorala nima, MA 187). Zanimivost tega koralnega rokopisa so kirialni fragmenti, posebno dva para Sanctus-Agnus dei, tretji Sanctus in del Agnusa, ki jih Liber Usualis nima. Melodična zgradba teh spevov je zanimiva z dveh strani: prvič, ker sta Sanctus in Agnus dei v istem paru zgrajena z istim sosledjem istih melodičnih obrazcev, kar je splošno znanemu repertoriju kiriala popolnoma tuja lastnost,³¹ in drugič, ker je melodika vseh teh spevov v tretjem koralnem modusu (tonika E) in teži k durskomolski akordiki, kar je prav tako običajno obravnavanemu repertoriju razmeroma tuje. Na podlagi novejših raziskav mašnega ordinarija³² je mogoče ugotoviti, da pripadajo stalni mašni spevi fragm. chor. 12 samostojni skupini XIII.—XIV. stol., ki jo zasledujemo v glavnem po južni Nemčiji (od Strassburga do zgornje Avstrije), Češki, deloma pa po srednji Nemčiji in Furlaniji (Oglej) in ki je starejša literatura ne pozna (vključno citirano delo Willija Apla). Pojav spevov te skupine v našem domačem gradualnem-kirialnem rokopisu si zopet lahko razlagamo ali s cerkvenimi zvezami z južno Nemčijo ali pa (manj verjetno) z uradno pripadnostjo k Ogleju, ki s temi spevi seveda kaže nemške poteze. Zanesljivejšo podobo o tem si bo mogoče ustvariti šele s podrobnejšo raziskavo oglejskega ordinarija, za sedaj je pač treba dodati, da je v doslej znanem slovenskem repertoriju pojav obravnavanih koralnih spevov singularen.

Istotam, fragm. chor. 8; (2 foliji graduala, pisava in notacija sorodna pisavi in notaciji kranjskega antifonarija, XV.—XVI. stol.). Sanktorale: Nycolai, In conceptione M. V., Thomae ap. z označeno sekvenco (Salve Thoma didi me, KM je nima, MA 151).

Istotam, fragm. chor. 9; (4 foliji granduala, rombska notacija na črtovju, gotška knjižna minuskula, XV. stol.). Sanktorale: Tiburtii & Valeriani, Georii (!), Virgili ut de S. Ruperto (!), Michaelis, Elyzabeth s sekvenco (Gaude syon quod egressus, KM 262, MA 191).

S A L 696 in 697; (Antifonarij v dveh delih, prvi del zimski, drugi del poletni čas, prvi del spisal Johannes von Werd de Augusta leta 1491, drugi del verjetno delo iste roke, iluminacija v obeh delih enotna in zaradi svoje kvalitete že predmet posebnih obravnav³³).

Obravnavani rokopis je edini znani celotni kodeks gorenjske koralne zapuščine. V primeri z drugimi rokopisi je razmeroma poznega nastanka, kar se najmočneje izraža v sanktuariju, ki pomeni v določeni meri odklon od starejše gorenjske in kranjske tradicije in nagib k oglejskemu koledarju. V sanktuariju antifonarija so kot običajno sicer le »splendores«, očitnejše razlike s starejšim kranjskim koledarjem v misalu ŠAL 702 pa so v naslednjem. Antifonarij ima Blasii (3. febr.), Hillari, Tatiani, Felicis, Largi & Dionissi (16. marca), Sigismundi (2. maja) — vsi trije prazniki so v MA 1517 kot: in aquileia duplex, v KM pa so označeni črno. Manjkajo Urbani (25. maja), Primj & Feliciani (9. jun.) ter Viti & soc. (15. jun.); dalje ima pod oglejskim vplivom In octava S. Hermachorae & Fortunati (19. jun.) ter Margarethae na dan 20. jul. Nima Oswaldi regis (namesto tega Dominici), pač pa Quatour virginum martyrum (Euphemiae & soc., 19. sept.) in Galli abb. (16. okt., v MA 1517 rdeče). Od vsebinskih posebnosti naj najprej navedem božično sekvenco Letabundus exultet fidelis chorus (fol. 28; je še v kamniškem rokopisu, KM je nima, MA fol. 209: Ad purificationem), ki je očitno običajna v božičnih oficijih oglejskega obreda, saj jo navaja tudi oglejski breviarij Breviarium secundum usum Aquileie, Venetiis 1496 (v nadaljevanju BA, fol. f7). V kranjskem antifonariju so dalje naslednji rezponzorijalni tropi; R. Descendit de celis — prosa: Facture plasmator et conditor (zimski del, fol. 24, BA f4') in R. Verbum caro factum est — prosa: Quem ethera (fol. 26', BA f6) za božič; sv. Tomaž škof: R. Exeius sanguine — prosa: Sospitati dedit egros (fol. 41, BA g6'); sv. Miklavž: R. Ex eius tumba marmorea — prosa: Sospitati dedit egros (fol. 152, BA a27, rezponzorij in trop sta razen na nekaj mestih ista kot za praznik sv. Tomaža škofa); Brezmadežno spočetje: R. O Maria clausa porta — prosa: Stella maris o Maria (fol. 157, BA bb2). V poletnem delu je rezponzorijalni trop le za praznik sv. Katarine: R. O christi pietas virtus — prosa: O christe virginum gloria (fol. 196, BA CC4'). Navedeni tropi so redno v tretjem nokturnu matutinalnih ur (izjema Descendit, ki je v prvem), spevi veliki rezponzoriji, v katere so tropi vključeni, so sicer najbogatejši del liturgične glasbe za kanonične ure.

Rezponzorijalne trope, ki jih rokopisi redoma označujejo s pojmom prosa (tako tudi kranjski antifonarij), je omenjal že Peter Wagner v svojem velikem delu, vendar ne kot posebno kategorijo.³⁴ Med primeri je navedel tudi božični trop Descendit kot enega naj-

slavnejših in Stella maris o Maria kot enega najlepših, zadnjega iz nekega rokopisa iz samostana Reichenau. Rezponzorijalnim tropom daje posebno mesto Willi Apel³⁵, svoja opažanja pa gradi na tropih iz antifonarija iz samostana St. Maur-des-Fossés (XII. stol.), ki je verjetno med najstarejšimi viri za to vrst posebnih poetično-muzikalnih tvorb gregorijanskega korala, katerih nastanek moramo zategadelj postaviti nekako tja v XII. stol. Ta antifonarij ima po tem avtorju najmanj šest takšnih tropov, vendar ne iz istega repertorija kot obravnavani kranjski rokopis. Žal Willi Apel ni mogel upoštevati nemškega gradiva, ki ga omenja že Peter Wagner, in je pri tem, ko je domneval, da gre tu za prenos sekvenčnega postopka z alelujinega speva na veliki rezponzorij, postavil zadržek, da utegne biti ta postopek časovno in krajevno omejen. Tudi v tropih kranjskega antifonarija lahko ugotovimo, da je prosa sekvenčni vložek poetične oblike aabbcc(dd), ki sledi zadnjemu refrenu rezponzorija za verzom Gloria patri etc., zaključita pa ga zadnja beseda ali dva refrena. Melodija tropa črpa motive iz kakšnega melizma v rezponzoriju, tako da je vsakemu tonu izposojenega melizma silabično podstavljen ustrezni zlog besedila tropa. Podoben pojav je po tradicionalni hipotezi sodeloval tudi dvesto let preje pri nastanku sekvenc iz melizmov alelujinega speva. Potemtakem se postopek pri gradnji rezponzorijalnih tropov v obravnavanem kranjskem antifonariju v ničemer ne loči od tropov v antifonariju iz opatije St. Maur-des-Fossés na Francoskem. Seveda pa vseh pet navedenih tropov ne kaže iste stopnje zapletenosti oziroma ohranjene izvornosti, v tem je najbogatejši Descendit de celis iz prvega božičnega nokturna, ki je večkratni trop. Prvič ima tropirajoč vložek med refrenom (Et exivit per auream...) in prvim verzom (Missus ab arce) ter med refrenom in drugim verzom (Gloria patri...). Oba vložka se začenjata s Fa... in končujeta z zadnjima besedama refrena fabrice mundi. Dalje je tropiran drugi verz: Gloria pie trinitati honor et virtus sit deitati potestas et regnum summa victoria patri et filio et spiritui sancto... Kot tretjič nastopa za zadnjim refrenom Et exivit... poetična prosa: Facture plasmator, ki se končuje z znanim fabrice mundi. Izvirna netropirana oblika tega rezponzorija je v BA v prvem nokturnu za oficije Marijinega čaščenja (fol. kk3), isti trop (žal le fragmentarno s proso) srečamo v fragm. chor. 22 iz MAL. Tu pa ima že posledice propadanja izvorne oblike, saj manjka refrenski zaključek in se je prosa osamosvo-

jila — seveda se je s tem značaj tropa bistveno okrmil. Med tropi kranjskega antifonarija ima izvorno obliko še *Ex eius sanguine in Ex eius tumba*, dalje *O Maria clausa porta in O christi pietas virtus*. Responzorij *Verbum caro* ima za zaključkom prose celoten refren, s čimer seveda prosa nima več pristnejše povezave z besedilom responzorija. V drugem gorenjskem koralnem gradivu responzorialnih tropov, razen že omenjene izjeme, ni moč najti. Vzrok je pač v nepopolnosti teh rokopisov.

Primerjava z responzorialnimi tropi oglejskega breviarija pokaže, da gre pri antifonariju za dosleden prevzem primerov iz oglejskega obreda. Vendar pa je struktura tropov razmeroma zamotana in občutljiva, tako da je s podrobnejšim pregledom mogoče ugotoviti, da obravnavani antifonarij ni sledil kakšni sočasni oglejski predlogi, temveč da je plod starejše tradicije. To se nedvomno vidi v obeh božičnih responzorijih, ki imata v kranjskem antifonariju še izvorno tropizirajočo obliko, v oglejskem breviariju BA 1496, ki je bil tiskan le pet let pozneje, pa že sledove oblikovnega razpada. Ti so predvsem v tem, da je izostala označba prosa, tropni vstavki so porazdeljeni v responsuse in verze, trop *Gloria pie trinitati* se konča s *summa victoria* (gl. zgoraj!) in se za tem ponovi celotni *Gloria patri et filio*... v netropirani obliki. V prosi *Stella maris o Maria* BA nima več med verzi vmesne vokalizacije na vokal *O*, ki ima s svojim melodičnim gradivom v kranjskem antifonariju prav tako še lastnosti izvirnega tropa.

V ostalem pa je občutnejša razlika v obravnavanem repertoriju le v prazniku Marijinega obiskovanja, za katerega je v responzoriju *Elizabeth ex opere signorum* v BA (fol. N4) prosa *O mater christi veneranda*, kranjski antifonarij pa ima (fol. 70) ta responzorij netropiran.

Istotam, koralni listi št. 9 (16 folijev formata kranjskega antifonarija, fol. 152-3, 158-9, 161, 163-4, 166 in 168-75, del antifonarija, polokrogla minuskula, rombska notacija na črtovju, XV.—XVI. stol., verjetno iz kranjskega župnišča). Sanktoralni del od obglavljenja Janeza Krstnika do sv. Galla opata. Ta del se ujema brez bistvenih razlik z ustreznim delom v kranjskem antifonariju.

Negregorijanski zapisi. Pričujoči sestavek je imel namen podati posebne oblikovne in vsebinske poteze določene skupine najstarejših glasbenih rokopisov na Slovenskem, ki jo tvorijo gorenjski oz. tem najbližje sorodni ljubljanski rokopisi. Razen tega, kar

se pokaže ob zapovrstni registraciji posebno sti posameznih rokopisov in kar je zajeto že v naslovu kot prispevki k najstarejši glasbeni zgodovini na Slovenskem, pa se nam nudi neka druga in prav tako zanimiva misel. To je, da je bilo namreč tovrstno glasbeno-rokopisno delo v gorenjskih župnijskih središčih, od katerih izstopa Kranj, v primeri s samostanskim po drugih delih Slovenije (kot ga kaže ohranjena samostanska zapuščina) razmeroma bogato in ga nikakor ne smemo zanemariti. To se seveda krije s sočasnimi pridobitvami v likovni umetnosti na Gorenjskem, predvsem tistimi iz XV. stol.; da smo o tem upravičeni tako misliti, nam potrjujejo trije že omenjeni rokopisni fragmenti, ki sicer ne spadajo na gregorijansko koralno področje.

Prvi teh je neka Jakobova himna, sicer nerodna nemška priredba iz latinščine, v kurzivni gotski notaciji, ki se je delno ohranila v kodeksu kranjskega župnišča ŠAL 703 (*Kos-Stelè*, op. cit., št. 99, ok. l. 1420, fol. 98-98').³⁶ Žal mi muzikalne in poetične predloge ni bilo moč najti, glasbena oblika je prava himnična s ponavljajočo se melodijo za vsako kitico, ki kaže v razporeditvi intervalov pa tudi notaciji dokajšnjo sorodnost z melodijami nemškega minnesanga XIII. stol. in bi jo bilo lahko celo ritmično interpretirati. Po napisu³⁷ sodeč lahko domnevamo, da je bil pisec in prireditelj te himne Kranjčan. Pripomniti moramo, da je tradicija gojitve viteške lirike na Nemškem v nasprotju s Francoskim segla še tudi v XV. stol.

Drugi glasbeni fragment te skupine je uvodni list v kodeksu ŠAL 734 iz dvajsetih let XV. stol. v kurzivni gotski notaciji, troglasen začetek prvega berila za prvi božični nočturn *Jube, domne, benedicere, etc.*: *Primo tempore alleviata est terra zabulon et terra nephtali*... v partiturnem zapisu. Pravo interpretacijo tega fragmenta je skoraj nemogoče zadeti zaradi tega, ker te vrste notacija nima ritmične opredelitve in sta možni najmanj dve popolnoma nasprotujoči si rekonstrukciji: ali recitativno troglasje v vzporednih čistih konsonancah, kvarti, kvinti in oktavi, kar so značilnosti najprimitivnejšega evropskega večglasja, organa X. in XI. stol., ali recitativno troglasje na način italijanskega falsa bordona v terčni akordiki, ki se začena porajati nekako v začetku XV. stol.,³⁸ v našem primeru seveda v brezritmični obliki. Zaradi nedvoumnih organalnih začetkov *Jube, domne* in *Primo tempore*, zaradi primitivne neritmične notacije, zaradi sosledja istih melodičnih postopov v vseh treh glasovih lahko v večji meri mislimo na organalne poteze kot pa na italijanski terčni akordični falso bordo-

ne. Podobne arhaizme, katerim izvor moramo iskati v homofonih večglasnih intonacijah recitativnih delov, v berilih, evangelijskih in psalmodiji, zasledimo npr. v dveh čeških rokopisih iz druge polovice XIV. oz. iz l. 1410,³⁹ torej iz časa, ko se je pripravljala prvi razcvet nizozemske polifonije. Prvi teh rokopisov, praški NUK VH 11, ima tudi dvoglasni Primo tempore v vzporednih kvintah. Žal ne poznam kakšne vrednejše študije o teh čeških primerih, evropska glasbena zgodovina o tej slogovno težko opredeljivi in iz zahodnoevropskega slogovnega okvira izpadli vrsti večglasja molči. Verjetno gre v teh primerih za vzporedno smer glavnemu toku razvoja srednjeveškega večglasja, ki je okrnila in ni peljala v razvitejše glasbene oblike pozne gotike.

Zadnji primer teh posebnih glasbenih zapisov sta dva zelo poškodovana pergamentna folija s kodeksa kranjske zapuščine ŠAL 75,⁴⁰ že predmet posebne obdelave,⁴¹ nekoč del večjega rokopisa, zdaj le fragmenta, ki kažeta na čas druge polovice XIV. ali začetek XV. stol. Manjši del folijev vsebuje vrsto psalmodičnih tonusov v kvadratni notaciji na črtah s podpisanim besedilom: Primus (secundus, tertius...) tonus sic incipit, sic flectitur... Podrobnejša primerjava teh tonusov v ohranjenih in v sodobnih publikacijah dostopnih teoretičnih del XIV. stol. je pokazala, da so v tesnem sorodstvu s tonusi, ki jih navajajo italijanske razprave XIV. stol. in da ni v okviru kartuzijanske (ali cisterijanske) redakcije gregorijanskega koral. Večji del folijev vsebuje več notnih vrst, popisanih v menzuralni notaciji XIV. stol. z besedilom, ki kaže, da gre za reševanje raznih ritmičnih problemov, ki so se izoblikovali v začetkih italijanske ars nove, natančneje, da gre za reducirano izvleček notnih primerov iz kakšne menzuralistične razprave Marchetta iz Padove (začetek XIV. stol.). S spoznanjem, da je obravnavani fragment razen tega, da je edini do sedaj odkriti primer zgodnje menzuralne notacije na Slovenskem, tudi italijanskega izvora, ga moremo uspešno povezati s splošnim stanjem umetnostno-kulturnega življenja gorenjskega ozemlja v tem času. To naj bi po dosedanjih raziskavah dobivalo nove impulze z italijanske strani s tako imenovanimi furlanskimi mojstri.⁴² Če je pojav obravnavanega menzuralnega fragmenta v povezavi z umetnostno-zgodovinskimi ugotovitvami že zadosten razlog za kakršnokoli sklepanje, potem lahko za ta čas tudi v glasbeni umetnosti pojav naprednejših glasbenih oblik v osrednjem delu Slovenije pripišemo pobudam z zahodne smeri.

OPOMBE

Okrajšave: MGG — Musik in Geschichte und Gegenwart (hrsg. von F. Blume), Kassel, etc. 1949 in dalje; LU — Liber Usualis, Missae et Officii etc., Tournay 1964.

1. Ob tej priložnosti se moram zahvaliti za dragoceno pomoč, ki sta mi jo pri tem delu nudila arhivarja Nadškofijskega arhiva v Ljubljani prof. dr. Maks Miklavčič in prof. Maks Stanonik. —
2. Že omenjeno v Kroniki, gl. op. 7. —
3. Smrekar J., Stare pisane mašne bukve kranjskega farnega arhiva, v Zgodovinskem zborniku 1888 do 1889. —
4. Koledar po Breviarium secundum usum Aquileie, 1496 (po izvodu v NUK 13814) in Missale iuxta ritum Alme aqueileiensis ecclesie, 1517 (po izvodu v NUK, R 13760). —
5. Koledar po Breviarium secundum usum Alme Ecclesie Salzburgensis, 1518 (po izvodu v NUK, 13894). Za salzburški koledar v srednjem veku gl. tudi Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich, hrsg. von F. Wickhoff und M. Dvořák, Leipzig 1905 in dalje, Bd. II, Salzburg, Anhang. —
6. Prim. npr. patrone cerkva in oltarjev v delu F. Štukla, Topografija dekanije Škofja Loka, Poljanska dolina, Škofja Loka 1965, rkp. v odd. za zgodovino umetnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. —
7. Höfler J., Starejša gregorijanka v ljubljanskih knjižnicah in arhivih, Kronika 1965-3, str. 164 in dalje. —
8. ib., str. 167. V najnovejšem času se je obema listoma v ŠAL pridružil še en novoodkriti list istega kodeksa v MAL, fragm. chor. 1, ki ima dovolj izrazit svetniški del (Verene virg., Magni conf.), da ga je moč označiti za (švicarsko?) benediktinskega. —
9. Prim. npr. MGG 2, str. 227, MGG 3, str. 864, MGG 9, str. 137. —
10. Prim. notacijo oglejskih liturgičnih rokopisov iz Gorice (knjižnica Centralnega semenišča) v Beschreibendes Verzeichnis..., Bd. VIII, št. 61-68. —
11. Kronika, op. cit., sl. 6. —
12. To sta MAL, fragm. chor. 2 (Kronika, sl. 8) in DAS, gradualni rokopis v Coll. I/1, (ib., sl. 7). —
13. Glej npr. MGG 8, Taf. 72; 5, Taf. 14; 4, str. 1135; 1, Taf. 20. Poleg tega še Wagner P., Neumenkunde, Leipzig 1912/2, str. 332 in 335 ter Chytil K., Vývoj miniaturného malárství..., V Praze 1896, tab. 1-20. —
14. Gl. o tem npr. De Rubeis, Dissertationes duae, etc., Venetii 1754, 161 in dalje; Smrekar J., op. cit.; Schnürer G., Kirche und Kultur im Mittelalter, I, Paderborn 1924, str. 354 in dalje, 399 in dalje; isti, Die Anfänge der abendländischen Völkergemeinschaft, Freiburg/Brsg., 1932, str. 52 in 240 in dalje; Ušeničnik F., Obrednik oglejske cerkve v ljubljanski škofiji, v Bogoslovnem vestniku IV 1924, z nadaljnjo literaturo. —
15. Prim. Apel W., Gregorian Chant, London 1958, 378 in dalje. —
16. Smrekar J., op. cit., str. 59 in dalje. —
17. Husmann H., Tropen- u. Sequenzenhandschriften. Répertoire international des sources musicales, München-Duisburg 1964, str. 171-2 in 186. Žal mi pri pisanju tega dela ni bil dostopen pripomoček Dreves-Blume, Analecta hymnica, ki bi mi delo mnogo olajšal. —
18. Kronika, op. cit., sl. 4. Žal se je tu vrnila napaka in bi se morala opredelitev tega fragmenta pravilno glasiti sekvenciarij

in ne breviarij. Prav tako se je mogel s pomočjo ultraviolečne svetlobe pripis (sl. 5) pravilneje prebrati: *Gaude christi sponsa virgo mater ecclesia...* — 19. Fragmenti iz MAL imajo melodijo in bodo zato v nadaljnjem omenjeni. Poleg teh je v ŠAL nekaj listov sekvenciarjev z urbarjem in matičnih knjig 1155, 1159 in 273. — 20. Gl. Kniewald D., Himnodija zagrebačke stolne crkve v Kulturnopovjesnem zborniku zagrebčke nadbiskupije, Zagreb 1944, str. 339 in dalje, ter *Missale Pataviense, 1503, in Missale Pragense, 1522, v Heinrich Isaac, Choralis Constantinus, Denkmäler der Tonkunst in Österreich, XVI/1 (Bd. 32), str. 200.* — 21. Prvi je o tem razpravljal Peter Wagner, op. cit., str. 443 in dalje, obsežen pregled problematike o tem vprašanju je podal P. Dominik Johner v *Wort und Ton im Choral, Leipzig 1953/2, str. 104 in dalje (z nadaljnjo literaturo).* Izraz povzemam po navedeni literaturi (Johner: Germanische Fassung) kljub njegovemu žal nekoliko tendencioznemu pomenu. — 22. Wagner, *Gregorianische Formenlehre, Leipzig, 1921, str. 493-4.* — 23. Apel W., op. cit., str. 445. — 24. Wagner, op. cit., str. 484. Obe Notkerjevi sekven-ci sta v kamniškem rokopisu na več mestih bogatejši z likvescenco. — 25. Po J. Smrekarju, op. cit. — 26. Wagner P., op. cit., str. 484. 27. Gradual iz St. Victoira, MGG 1, str. 81, v diastematski notaciji na črtovju. — 28. Wagner P., op. cit., str. 510. — 29. Npr. G. Dufay v Trentskih kodeksih XV. stol. v *Denkmäler der Tonkunst in Österreich, XXXI (Bd. 61), str. 82 in Cristobal Morales (XVI. stol.) v eni svojih maš (Wagner P., *Geschichte der Messe I, Leipzig 1914,**

str. 469 in dalje). — 30. Glej npr. *Missa Salve sancta parens Reginalda Lieberta iz XV. stol. (v Trentskih kodeksih, op. cit., XXVII/1, Bd. 53).* — 31. Ob vprašanju, ali se kaže v spevih ordinarija (kiriala) kakšna težnja po ciklični ureditvi, (to je, da so vsi spevi ordinarija kakšne maše zgrajeni po istih melodičnih obrazcih), dajejo avtorji popolnoma negativen odgovor (npr. Johner D., op. cit., str. 415). — 32. Gl. posebno članke Bruna Stäbleina *Kyrie, Sanctus in Agnus Dei v MGG 7, str. 1931; 11 str. 1348 in 1, str. 148 in dalje.* — 33. Kos M. - Stele F., *Srednjeveški rokopisi na Slovenskem, Ljubljana 1931, str. 149 in dalje in Stele F., Monumenta artis Slovenicae I, Ljubljana, 1935, str. 50.* — 34. Wagner P., op. cit., str. 507 in dalje. — 35. Apel W., op. cit., str. 436 in dalje. — 36. Stanonik J., *Ostanki srednjeveškega nemškega slovstva na Kranjskem, diss., Ljubljana 1957, str. 53.* — 37. *Himnus in Jacobum capite dicti literaneus Namque non ipse fuit auctor sed et iners interpret.* — 38. Bukofzer M., *The Beginnings of Choral Polyphony, v Studies in Medieval and Renaissance Music, New York 1950, str. 176 in dalje.* — 39. Praški rokopis NUK VH 11 in višebrodski H 42, v *Umění vokální polyfonie (Sestavil Jaroslav Vanický), Praha MCMLV, str. 90.* — 40. Kos - Stele, op. cit., str. 173 (*Glossa super libros...*). — 41. Höfler J., *Menzuralni fragment iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, v redakciji za Muzikološki zbornik 2.* — 42. Prim. npr. Stele F., *Geografski položaj gotskega slikarstva na Slovenskem, Serta Kazaroviana, Sofija 1950 in Cevc E., Umetnostni diagram gorenjske preteklosti, Gorenjska 1/2, Kranj 1957.*

PRIREJANJE ZGODOVINSKIH RAZSTAV

BRANKO REISP

Razstavna dejavnost je najpomembnejši in najvidnejši del kulturnoprosvetnega prizadevanja muzejskih, arhivskih in galerijskih ustanov. Na tem področju so te ustanove v zadnjih dvajsetih letih opravile veliko delo. Prednjačili so seveda muzeji, pa tudi arhivi in biblioteke so samostojno ali posredno prispevali svoj delež. Pripravile so se mnoge razstave, ki pa so bile silno različne po zamisli, kvaliteti, obsegu in načinu prikazovanja gradiva.

Vzroki za veliko razstavno dejavnost so naslednji:

1. Ker so narasle kulturne potrebe širših plasti prebivalstva in zaradi političnih potreb družbe so nekadaj običajne stalne razstave izgubile svoj pomen, ker jih ni bilo mogoče dovolj hitro prilagoditi zahtevam časa. Prire-

jenih je bilo vedno več občasnih razstav. S tem so se včasih tudi bolj vase zaprte arhivske ustanove vključile v tekoče, živo kulturno in politično življenje in tako postale njegov aktivni faktor. To vključevanje muzejev in arhivov v tekoče dogajanje ni značilno samo za nas, ampak se opaža v zadnjih desetletjih tudi drugod po svetu.

2. Specifični moment, ki je še posebej pospeševal razstavno dejavnost pri nas, je bilo zgodovinsko dejstvo: narodnoosvobodilna borba in ljudska revolucija. Nastajale so nove muzejske in arhivske institucije, ustanovljene z namenom, da se ukvarjajo izključno z zgodovino tega obdobja, pa tudi skoraj vse druge stare in nove institucije te vrste so razvile oddelke za zgodovino delavskega gibanja, narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.